

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор

Хмельницького університету
управління та права

імені Леоніда Юзькова,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Олег ОМЕЛЬЧУК

«21» травня 2025 р.

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів
дисертаційного дослідження, поданого на здобуття ступеня доктора
філософії за спеціальністю 081 Право у галузі знань 08 Право,

КАЩУКА Дениса Анатолійовича на тему:

«Усунення від права на спадкування»,

затверджену вченою радою Хмельницького університету управління та
права імені Леоніда Юзькова
(протокол № 3 від 25 жовтня 2021 року)

ВИТЯГ

з протоколу засідання кафедри приватного права і кафедри
міжнародного та європейського права Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова
від 20 травня 2025 року

ПРИСУТНІ:

Присутні: Гринько С. Д., завідувачка кафедри приватного права, д-р
юрид. наук, проф.; Якимчук С. О., заступниця завідувачки кафедри
приватного права, канд. юрид. наук, доц.; професори кафедри приватного
права: Анікіна Г. В., канд. юрид. наук, доц.; Бондаренко-Зелінська Н. Л.,
канд. юрид. наук, проф.; Ватрас В. А., д-р юрид. наук, проф.; Нагнибіда В. І.,
д-р юрид. наук, проф.; Чорна Ж. Л., канд. юрид. наук, проф.; доценти
кафедри приватного права: Гарієвська М. Б., канд. юрид. наук, доц.;
Сердечна І. Л., канд. юрид. наук, доц.; Трач О. М., канд. юрид. наук, доц.;
Грицишина Л. В., доктор філософії з права, доц.; Ромась М. І., доктор
філософії з права, доц.; завідувачка кафедри міжнародного та європейського
права Лозінська С. В., канд. юрид. наук, доц.; професори кафедри
міжнародного та європейського права: Кожевнікова В. О., д-р юрид. наук,
проф.; Черняк О. Ю., канд. юрид. наук, проф.; Іванова Р. А., канд. юрид.

наук, доц.; доценти кафедри: Іваницький А. М., доктор філософії з права; Кірик А.Ю., доктор філософії з права.

Запрошені: завідувач кафедри трудового, господарського та земельного права наук Костяшкін І. О., д-р юрид. наук, проф.; аспірант кафедри приватного права Кащук Д.А.

З присутніх – 5 докторів юридичних наук, 14 кандидатів юридичних наук і докторів філософії – фахівці за профілем поданої на розгляд дисертації.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

Обговорення дисертаційного дослідження аспіранта Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова **Кащука Дениса Анатолійовича на тему «Усунення від права на спадкування»**, виконаного в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова та поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право у галузі знань 08 Право щодо рекомендації до розгляду та захисту в разовій спеціалізованій вченій раді.

СЛУХАЛИ:

заступника завідувачки кафедри приватного права, кандидата юридичних наук, доцента Якимчук С. О., яка повідомила присутніх про те, що Кащук Денис Анатолійович, народився в м. Хмельницькому 05 вересня 1979 року. З 1986 р. по 1997 р. навчався в середній загальноосвітній школі №4 м. Хмельницького. З 1997 р. по 2001 р. навчався в Хмельницькому інституті регіонального управління та права по закінченню якого отримав вищу освіту за спеціальністю „правознавство" та здобув кваліфікацію юриста . В 2002 р. прийнятий на посаду менеджера в НВО „Каммед" ДП „Каммедсервіс" м. Хмельницький. У цьому ж році звільнений з посади за власним бажанням. У 2002 році призначений на посаду секретаря судового засідання в Господарський суд Хмельницької області. У 2003 році переведений на посаду помічника судді Господарського суду Хмельницької області. З 2003 р. по 2005 р. навчався в Київському національному університеті ім. Т.Г.Шевченка по закінченню якого здобув повну вищу освіту та диплом магістра. З 2009 р. по 2011 р. навчався в Національному університеті „Одеська юридична академія” – Інституті підготовки професійних суддів по закінченню якого здобув диплом магістра з відзнакою. У 2013 році переведений на посаду старшого судового розпорядника Господарського суду Хмельницької області. 24.09.2016 року Указом Президента №410/2016 призначений на посаду судді Софіївського районного суду Дніпропетровської області, де і працює по даний час, розглядаючи кримінальні, цивільні, адміністративні справи та справи про адміністративні правопорушення. Присяга судді складена 15.12.2016 року. З 2021 року є аспірантом кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова за спеціальністю 081 Право.

Вченою радою Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова рішенням від 25 жовтня 2021 року (протокол №3) було затверджено тему дисертаційного дослідження «Усунення від права на спадкування» Кащука Дениса Анатолійовича.

Науковий керівник – докторка юридичних наук, професорка, заслужена юристка України, завідувачка кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова Гринько Світлана Дмитрівна.

Дисертацію виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу на 2017–2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105), а також на 2024–2030 роки «Актуальні питання правового регулювання здійснення та захисту особистих немайнових і майнових прав суб'єктів приватного права» (державний реєстраційний номер 0124U002539), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2017–2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103).

СЛУХАЛИ:

виступ аспіранта Д.А. Кащука., який доповів присутнім основний зміст дисертаційного дослідження, зокрема обґрунтував актуальність теми дослідження, науково-теоретичну та практичну значимість досліджуваної проблеми, визначив мету та завдання дослідження, основні положення, які виносяться на захист, висвітлив методологічну основу дисертації, охарактеризував ступінь наукової розробки проблеми на сучасному етапі, виклав основні результати дослідження та сформулював висновки і рекомендації, відповів на запитання науково-педагогічних працівників кафедр.

Здобувач зазначив, що усунення від права на спадкування є одним із ключових інструментів захисту моральних і правових засад інституту спадкування. В умовах трансформації правової системи України, спричиненої соціально-політичними викликами, це питання набуває особливої ваги. Цивільне законодавство, зокрема ст. 1224 ЦК України, закріплює підстави, за яких особа втрачає можливість спадкувати, але практика виявляє низку прогалин у правовому регулюванні.

Сучасні реалії життя, зокрема, війна, колабораційна діяльність, фіктивні шлюби та окремі прояви протиправної поведінки спадкоємців, вимагають оновлення підходів до визначення негідних спадкоємців. Недостатньо деталізований перелік підстав усунення не забезпечує повного правового захисту волі спадкодавця та принципу справедливості. Дослідження проблеми усунення від спадкування дозволяє виявити суперечності між нормами цивільного, сімейного та кримінального права.

Особливу увагу потрібно приділити питанням умисного позбавлення життя спадкодавця, злісного ухилення від виконання аліментних зобов'язань та фіктивності сімейних правовідносин. Встановлення належного балансу між правом особи на спадкування та необхідністю його обмеження у випадках недостойної поведінки є викликом для сучасної юридичної науки. Наукове обґрунтування нових підходів сприятиме вдосконаленню законодавства та узгодженості судової практики.

Актуальність теми зумовлена необхідністю захисту прав спадкодавців, зміцнення довіри до правової системи та справедливого розподілу спадкового майна.

Науковий аналіз цієї проблематики сприятиме правовій визначеності та запобіганню недобросовісній поведінці потенційних спадкоємців. Зрештою, дослідження сприятиме вдосконаленню механізмів правозастосування та зміцненню верховенства права. У сукупності, зазначене свідчить про актуальність комплексного правового аналізу питань усунення від спадкування в Україні.

Науково-теоретичною базою дисертації є теоретичні розробки, праці відомих вітчизняних та зарубіжних учених-юристів: В.А. Ватраса, С.Д. Гринько, О. В. Дзери, А.С. Довгерта, Н.М. Єршової, І.В. Жилінкової, О.М. Калітенко, В.О. Кожевникової, В.М. Коссака, В.О. Кошевої, Н.С. Кузнецової, Л.В. Красицької, Ю.В. Кривенко, М.В. Логінової, В.В. Луця, М.В. Менджул, В.М. Маслова, З.В. Ромовської, В.М. Самойленка, О.І. Сафончик, В.І. Семчика, І.Л. Сердечної, Є.А. Суханова, Р.О. Стефанчука, М.О. Стефанчука, Ю.С. Червоного, Я.М. Шевченко та інших науковців.

Питанням УВПС присвячено праці Ю. О. Заїки, С. Я. Фурси, Є. І. Фурси, О. Є. Кухарєва, Є. О. Мічуріна, С. О. Сліпченка, Є. О. Рябоконт, а також інших науковців.

Однак, питання особливостей матеріально-правового регулювання підстав здійснення усунення від права на спадкування, особливостей розгляду та вирішення цивільних справ щодо усунення від права на спадщину на даний час є малодослідженими.

Таким чином, досліджувана тема є актуальною, як з погляду теорії цивільного права, так і з погляду практичного застосування.

Метою дисертаційного дослідження є визначення особливостей усунення від права на спадкування, а також розроблення науково-теоретичних пропозицій для вирішення проблемних питань у сфері правового регулювання відносин щодо усунення від права на спадкування.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішити такі *завдання*:

- визначити поняття та зміст поняття права на спадкування;
- охарактеризувати правову природу усунення від права на спадкування у цивільному праві України та підстави застосування усунення від права на спадкування, як форму цивільно-правової відповідальності
- проаналізувати право на спадкування та усунення від нього у зарубіжних країнах;

- охарактеризувати умисне позбавлення життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинення замаху на їхнє життя як підстави усунення від права на спадкування;
- розкрити умисне перешкоджання спадкодавцеві скласти заповіт, здійснити внесення до нього змін або скасування заповіту як підстави усунення від права на спадкування;
- з'ясувати особливості усунення від права на спадкування у зв'язку з невиконанням сімейно-правових зобов'язань;
- розробити науково-теоретичні пропозиції для вирішення проблемних питань у сфері усунення від права на спадкування.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим в Україні комплексним дослідженням сучасних актуальних питань усунення від права на спадкування. За результатами дослідження сформульовано та обґрунтовано низку наукових положень, що виносяться на захист, зокрема:

вперше:

- запропоновано визначення поняття усунення від права на спадкування як матеріально-правової гарантії забезпечення суб'єктивного права на спадкування фізичних осіб-спадкоємців, що полягає у створенні законодавчо визнаних умов віднесення особи до числа «негідних» спадкоємців у зв'язку з порушенням ними вимог правомірної поведінки, які є умовою спадкування, і які втратили пасивну спадкову правосуб'єктність (абсолютні підстави усунення від права на спадкування) або які не втрачають статусу спадкоємців, проте, можуть бути усунені від спадкування за позовом зацікавлених осіб (відносні підстави усунення від права на спадкування);
- запропоновано доктринальне тлумачення усунення від права на спадкування як форми цивільно-правової відповідальності, якій властиві всі ознаки недоговорної, зокрема, деліктної, відповідальності. Зазначене дозволило виділити характерні ознаки такої відповідальності та сформулювати висновок, що усунення від права на спадкування виступає як форма відповідальності за невиконання обов'язків, визначених законодавством України, серед яких: обов'язки особистого немайнового характеру, пов'язані з захистом особистого немайнового права на життя та здоров'я особи; обов'язки, які впливають з необхідності забезпечити принцип свободи заповіту спадкодавця; обов'язки аліментного характеру, визначені сімейним правом; обов'язки, які впливають з відносин між батьками та дітьми, порушення вимог сімейного законодавства у частині правозгідності шлюбу;
- запропоновано тлумачення підстави усунення від права на спадкування у випадку умисного позбавлення життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинення замаху на їхнє життя, позбавлення права на спадщину негідних спадкоємців, матеріально-правовою підставою якого є наявність складу злочину, пов'язаного з умисним позбавленням життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинення замаху на їхнє життя; процесуально-правовою

підставою є наявність обвинувального вироку суду у кримінальному провадженні, який набув законної сили і яким особу було визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого ст. 115 КК України (Умисне вбивство). Підкреслено, що для усунення від спадкування мета та мотив вчиненого злочину значення не мають, навіть якщо вони важливі для кримінально-правової кваліфікації кримінального правопорушення. Зазначене дозволило сформулювати уточнення до змісту положень ч.1 ст.1224 ЦК України;

- запропоновано нормативно-правове закріплення норми відповідно до якої щодо осіб, засуджених за вчинення злочину, передбаченого ст. ст. 111-1 «Колабораційна діяльність» та 111-2 «Пособництво державі-агресору», положення ст. 1224 ЦК України можуть бути застосовані у частині УВПС щодо спадкового майна, яке знаходиться на території України. Зазначена норма може бути Приміткою до статті 1224 ЦК України.

удосконалено:

- доктринальне тлумачення поняття «суб'єктивне право на спадкування у спадкових правовідносинах», яке виступає як ключова гарантія правонаступності у цивільному праві, що забезпечує юридичну визначеність у питаннях розподілу спадщини між спадкодавцями з врахуванням волі спадкодавця та дотриманням вимог правомірності поведінки учасників спадкових правовідносин з одночасним унормування випадків усунення з певних причин від права на спадкування «негідних» спадкоємців, яке виникає у день відкриття спадщини та може здійснюватися в межах строку прийняття спадщини на умовах визначених цивільним законодавством;

- доцільність нормативного визначення поняття «негідний спадкоємець», як учасника спадкових правовідносин, який був усунутий від права на спадкування або втратив на це право (негідний спадкоємець), тобто особа, щодо якої застосовано виключення з числа осіб спадкоємців;

- положення щодо усунення від спадкування визначеної у ч. 2 ст. 1224 ЦК України, що передбачає особливу форму порушення принципу свободи заповіту та принципу забезпечення його таємниці (щодо внесення змін або скасування попереднього заповіту). Фактично, у цій статті закріплено наступні самостійні форми протиправного обмеження свободи складання заповіту: перешкоджання спадкодавцеві скласти заповіт; перешкоджання спадкодавцеві внести до нього зміни та перешкоджання спадкодавцеві скасувати попередній заповіт. Зазначене дало можливість запропонувати доповнення зазначеного переліку такою формою, як розголошення змісту заповіту, що потягнуло за собою настання негативних наслідків для спадкодавця або інших спадкоємців.

дістали подальшого розвитку:

- наукове тлумачення поняття «спадкування», як процес здійснення універсального наступництва, тобто, переходу прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців), який супроводжується правозастосувальною діяльністю суду та органів нотаріату, спрямованою на встановлення неухильного дотримання спадкоємцями всіх умов здійснення спадкування. Зазначене дало можливість

зробити висновок, що спадкування передбачає серед іншого накладання вимог правомірності поведінки учасників спадкових правовідносин як умови отримати у майбутньому можливість виступати в якості спадкоємця. Паралельно з вимогами здійснення спадкування цей процес передбачає і унормування випадків усунення з певних причин від права на спадкування «негідних» спадкоємців.

- підходи до класифікації підстав усунення від права на спадкування: усунення осіб, які умисно позбавили життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинили замах на життя спадкоємців (це не стосується осіб, які вчинили такий замах, але спадкодавець, знаючи про це, все ж призначив їх своїми спадкоємцями за заповітом); усунення осіб, які умисно перешкоджали спадкодавцеві скласти заповіт, внести до нього зміни або скасувати заповіт і цим сприяли виникненню права на спадкування у них самих чи в інших осіб або сприяли збільшенню їхньої частки у спадщині; усунення осіб, які вчинили правопорушення, що відносяться до сфери сімейно-правових зобов'язань (зокрема, неналежне здійснення батьками своїх прав, що спричинило позбавлення їх батьківських прав; ухилення певних осіб від виконання свого обов'язку щодо утримання спадкодавця; недійсність шлюбу; ухилення певних осіб від надання допомоги спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані); усунення осіб, які за рішенням суду можуть бути усунені від права на спадкування за законом, якщо буде встановлено, що вони ухилялися від надання допомоги спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані;

- напрями застосування порівняльно-правових підходів у частині підстав усунення від спадкування з врахуванням практики цивільного законодавства інших держав. Наголошено, що у частині підстав усунення від спадкування найбільш вдалим є рішення законодавця ряду держав щодо встановлення фактичних складів, що є підставою для позбавлення негідного спадкоємця права успадковувати.

По закінченню доповіді присутніми було поставлено до аспіранта Кашука Д.А. такі питання:

Якимчук С. О., к. ю. н., доцент: На Вашу думку, що включає право на спадкування?

Відповідь: Дякую за запитання. Ми підтримуємо позицію дослідників, що право на спадкування включає три правомочності: право прийняти спадщину, право не прийняти спадщину та право відмовитися від неї. Цей підхід дозволяє розглядати кожен з цих можливостей як окремі, незалежні права спадкоємця, які вимагають окремого правового регулювання і визначення у контексті спадкових правовідносин.

Бондаренко-Зелінська Н. Л., к. ю. н., професорка: Ви застосовуєте категорію «негідний спадкоємець». На Вашу думку, позбавлення негідного

спадкоємця права спадкувати після смерті спадкодавця можна вважати наслідком зловживання цивільним правом?

Відповідь: Дякую за запитання. Позбавлення негідного спадкоємця права спадкувати після смерті спадкодавця не є наслідком зловживання цивільним правом, оскільки спадкоємець, який є негідним, юридично і фактично не може реалізувати належне йому спадкування через наявність законодавчих заборон реалізації права спадкування.

Сердечна І. Л., к. ю. н., доцентка: Чи має значення форма та ступінь вини негідного спадкоємця для визначення порядку та умов усунення від успадкування, передбачених у ч.1 та 2 ст. 1224 ЦК України?

Відповідь: Дякую за запитання. На нашу думку, потрібно диференціювати порядок та умови усунення від успадкування, передбачені у ч.1 та 2 ст. 1224 ЦК України залежно від того, чи є вчинені негідним спадкоємцем навмисні протиправні діяння кримінальними правопорушеннями, чи не є. У випадку, коли злочин вчинено щодо самого спадкодавця, членів його сім'ї або найближчих родичів, наявність вироку у кримінальному провадженні, що набрав законної сили, має тягнути безперечне усунення такого спадкоємця від спадкування.

Водночас, немає значення, чи охоплювалося наміром негідного спадкоємця створення умов для спадкування для себе чи інших потенційних спадкоємців. У другому випадку, коли перешкодження здійсненню вираженої у заповіті волі спадкодавця шляхом фальсифікації або приховування заповіту, примусу інших спадкоємців до відмови від спадщини тощо, не пов'язані зі скоєнням кримінального правопорушення, - усунення негідного спадкоємця має слідувати за рішенням суду, що розглядає цивільно-правовий спір щодо спадкування.

При цьому має бути встановлена суб'єктивна спрямованість волі негідного спадкоємця на створення підстав для власного спадкування шляхом умисних дій щодо спадкодавця або його близьких.

Гарієвська М. Б., к. ю. н., доцентка: Назвіть підстави усунення від права на успадкування?

Відповідь: Дякую за запитання. Підстави усунення від права на успадкування нами класифіковано на такі групи:

- підстави УВПС осіб, які умисно позбавили життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинили замах на життя спадкоємців (це не стосується осіб, які вчинили такий замах, але спадкодавець, знаючи про це, все ж призначив їх своїми спадкоємцями за заповітом);

- підстави УВПС осіб, які умисно перешкождали спадкодавцеві скласти заповіт, внести до нього зміни або скасувати заповіт і цим сприяли виникненню права на спадкування у них самих чи в інших осіб або сприяли збільшенню їхньої частки у спадщині;

- підстави УВПС осіб, які вчинили правопорушення, які відносяться до сфери сімейного права (зокрема, неналежне здійснення батьками своїх прав,

що спричинило позбавлення їх батьківських прав; ухилення певних осіб від виконання свого обов'язку щодо утримання спадкодавця; недійсність шлюбу; ухилення певних осіб від надання допомоги спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані);

- підстави УВПС осіб, які за рішенням суду можуть бути усунені від права на спадкування за законом, якщо буде встановлено, що вони ухилялися від надання допомоги спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані.

Лозінська С.В., к. ю. н., доцентка: Вами досліджено спадкове законодавство зарубіжних країн. Виникає питання про те, чи є категорія негідного спадкоємця за законодавством Німеччини?

Відповідь: Дякую за запитання. Так, у НЦУ є категорія негідного спадкоємця, яким згідно з § 2339 визнається той, хто: 1) навмисне і протиправно позбавив життя спадкодавця, або вчинив замах на його життя, або привів його в такий стан, що спадкодавець аж до своєї смерті не був спроможний скласти або скасувати розпорядження на випадок смерті; 2) навмисне та протиправно перешкодив спадкодавцю скласти або скасувати розпорядження на випадок смерті; 3) обманом чи протиправною загрозою спонукав спадкодавця скласти чи скасувати розпорядження у разі смерті; 4) виявився винним в одному зі злочинів, зазначених у § 267, 271 - 274 Кримінального кодексу (підробки та приховування документів), щодо розпорядження спадкодавця на випадок смерті

Трач О. М., к. ю. н., доцентка: У продовженні питання про спадкове законодавство зарубіжних країн, чи відома категорія негідного спадкоємця законодавству країн англо-американської правової сім'ї?

Відповідь: Дякую за запитання. У США відсутня категорія негідного спадкоємця, однак існують підстави «дискваліфікації» спадкоємців. Так, нормативно передбачено позбавлення спадщини згідно із законом батьків, які ухилялися утримувати дитину. Зі скасуванням доктрини «зіпсованої крові» вбивця спадкодавця успадковує за ним (але справедливості позбавляє його титул змісту, роблячи його лише трастоутримувачем на користь інших спадкоємців). Більшість штатів ліберально ставляться до «негідного подружжя», а окремі передбачають вичерпний і ширший, ніж у ЦК України, перелік підстав їх усунення.

Наприклад у штаті Орегон забороняється успадковувати майно спадкодавця без заповіту особи тією особою, яка завдала йому смерті. У штаті Луїзіані від спадкування усувалися особи, винні у смерті спадкодавця, так само позбавлення спадщини застосовувалося у випадках, коли вбивця є спадкоємцем за заповітом або договором страхування спадкодавця. У законодавстві про спадкові права штату Нью-Йорк інший з подружжя позбавлявся права спадкування, якщо він: залишив іншого з подружжя за його життя; не надавав допомогу померлому чоловіку (дружині); здійснив

розірвання шлюбу в іншому штаті, яке вважається недійсним у штаті останнього постійного проживання померлого спадкодавця.

Ромась М.І., доктор філософії з права, доцентка: Вами відстоюється позиція, що цивільно-правова відповідальність у формі усунення від права на спадкування наділена всіма ознаками недоговорної відповідальності, однак вони мають особливе забарвлення? Вкажіть ознаки усунення від права на спадкування як форми недоговорної відповідальності та її особливе забарвлення?

Відповідь: Дякую за запитання. Недоговорна відповідальність має такі ознаки: виникають у разі завдання шкоди вчиненням цивільного правопорушення (делікту) – підстава виникнення; умовами виникнення є наявність шкоди, протиправної поведінки, причинного зв'язку між шкодою і протиправною поведінкою завдавача, вини, а у випадках, передбачених законом, – незалежно від вини; настають у тому випадку, коли потерпілий і завдавач шкоди не знаходились у цивільних правовідносинах; це завжди новий юридичний обов'язок, який покладається на правопорушника замість невиконаного; виникають при порушенні абсолютного права потерпілого; регулюються імперативними нормами; односторонні за своїм характером; суб'єктом відповідальності є як безпосередній завдавач шкоди, так і інші особи, на яких за законом покладається обов'язок відшкодувати шкоду; якщо шкоди завдано декількома особами, виникає солідарна відповідальність, а у випадках, передбачених законом, – часткова; потерпілим є той, кому було завдано шкоди, а у разі його смерті – непрацездатні утриманці та дитина померлого, народжена після його смерті; на розмір відшкодування впливає умисел і груба необережність потерпілого та матеріальне становище фізичної особи, яка завдала шкоди

Крім того, підставою усунення від права на спадкування є цивільне правопорушення, яке пов'язано з кримінальним правопорушенням або вчиненням правопорушення у сімейно-правовій сфері.

ВИСТУПИЛИ:

завідувачка кафедри приватного права, докторка юридичних наук, професорка **Гринько С.Д.**, як науковий керівник, зробила коротку характеристику виконання індивідуального плану навчальної та наукової роботи та особи здобувача.

Виконання індивідуального плану навчальної роботи (навчальна складова освітньо-наукової програми).

Аспірантом Кашуком Д.А. повністю виконано індивідуальний план навчальної роботи, що відповідає навчальному плану Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова підготовки фахівців освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право галузі знань 08 Право аспірантури, складеного згідно Національної рамки кваліфікацій та вимог Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових

установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 № 261 (зі змінами і доповненнями).

Д.А. Кашук своєчасно виконав всі розділи індивідуального навчального плану, відвідував лекції та семінарські заняття, які проводили науково-педагогічні працівники університету. Здобувач оволодів загальнонауковими (філософськими) компетентностями, спрямованими на формування системного наукового світогляду, професійної етики та загального культурного кругозору («Філософія науки» – 5 кредитів).

Під час виконання освітньо-наукової програми аспірантури Кашук Д.А. набув універсальних навичок дослідника, зокрема усної та письмової презентації результатів власного наукового дослідження українською мовою, застосування сучасних інформаційних технологій у науковій діяльності, організації та проведення навчальних занять, управління науковими проєктами та складення пропозицій щодо фінансування наукових досліджень, академічної доброчесності та захисту права інтелектуальної власності («Культура мовлення науковця» – 3 кредити, «Інформаційні технології в наукових дослідженнях» – 3 кредити, «Академічна доброчесність та захист права інтелектуальної власності» – 4 кредити).

Разом з тим Денис Анатолійович здобув мовних компетентностей, достатніх для представлення та обговорення результатів своєї наукової роботи іноземною мовою (англійською) в усній та письмовій формі, а також для повного розуміння іншомовних наукових текстів з відповідної спеціальності («Академічне письмо іноземною мовою» – 6 кредитів).

Аспірантом здобуто необхідні теоретичні знання, уміння, навички та інші компетентності, достатні для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та дослідницько-інноваційної діяльності («Організаційні та правові засади підготовки і захисту дисертації» – 3 кредити).

Аспірант оволодів методологією та організацією наукових досліджень, що дозволило йому застосувати різноманітні методи при написанні дисертаційного дослідження, результати якого мають новизну, теоретичне та практичне значення, тлумачення нормативно-правових актів («Методологія наукових досліджень у галузі права» – 4 кредити, «Тлумачення нормативно-правових актів» – 4 кредити).

Денис Анатолійович Кашук здобув поглиблені знання з правових дисциплін:

«Механізм реалізації права власності на землю» – 4 кредити, «Джерела сімейного права» – 4 кредитів, «Проблеми теорії держави і права» – 4 кредити, «Медіація в юридичній практиці» – 3 кредити.

Виконання індивідуального плану наукової роботи (наукова складова освітньо-наукової програми).

Денис Анатолійович Кашук своєчасно та повністю виконав всі розділи індивідуального плану наукової роботи, що підтверджується висновками кафедри приватного права на підставі звітів аспіранта та висновків наукового керівника.

Тему дисертації затверджено вченою радою Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (протокол № 3 від 25 жовтня 2021 року).

Дисертацію виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу на 2017–2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105), а також на 2024–2030 роки «Актуальні питання правового регулювання здійснення та захисту особистих немайнових і майнових прав суб'єктів приватного права» (державний реєстраційний номер 0124U002539), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2017–2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103).

Проведене дослідження відповідає вимогам актуальності, оригінальності підходу дослідження, а отримані результати характеризуються ознаками наукової новизни.

Правова конструкція усунення від права на спадкування виступає як матеріально-правова гарантія забезпечення суб'єктивного права на спадкування фізичних осіб-спадкоємців, і полягає у створенні законодавчо визнаних умов віднесення особи до числа «негідних» спадкоємців у зв'язку з порушенням нею вимог до поведінки, що є умовою спадкування і, які втратили пасивну спадкову правосуб'єктність (абсолютні підстави усунення від права на спадкування) або які не втрачають статусу спадкоємців, проте можуть бути усунені від спадкування за позовом зацікавлених осіб (відносні підстави усунення від права на спадкування).

У контексті усунення права на спадкування мова йде про цивільно-правові обов'язки особистого немайнового характеру, пов'язані з захистом особистого немайнового права на життя та здоров'я особи; обов'язки, які впливають з необхідності забезпечити принцип свободи заповіту спадкодавця; обов'язки аліментного характеру, визначені сімейним правом; та обов'язки, які впливають з відносин між батьками та дітьми.

Враховуючи комплексність та системність дослідження, при розкритті обраної теми використовувалися спеціальні та загальнонаукові методи дослідження, а саме: спостереження, практичного моделювання та метод компаративістського аналізу. Використовувалися також традиційні методи: діалектичний, формально-логічний, системно-структурний та історичний методи. Дисертаційне дослідження, а також використані в ньому наукові методи пізнання ґрунтуються на діалектичному сприйнятті правової дійсності.

Дисертаційне дослідження характеризується вдалою структурою, що дозволило зупинитись не лише на вивченні проблеми в цілому, але й на окремих її аспектах та виявити взаємозв'язки між ними. Питання аналізуються послідовно, показана їх взаємообумовленість.

Про обґрунтованість положень, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження «Усунення від права на спадкування», зокрема свідчить опрацювання значного масиву наукових праць вітчизняних і зарубіжних авторів, що супроводжувалось їх критичним аналізом і аргументацією власних позицій.

Разом з тим аспірант оперує найновішими вітчизняними та зарубіжними публікаціями, що присвячені дослідженню окремих аспектів цієї проблематики. На особливу увагу заслуговує проведений дисертантом глибокий та послідовний аналіз цивільного законодавства із питань, пов'язаних із правовим регулюванням усунення від права на спадкування.

Дисертант критично оцінює положення окремих наукових робіт, а також, дотримуючись етики наукових дискусій, вступає у полеміку щодо думок, які видаються з тих чи інших причин неприйнятними. Наукові результати дисертаційної роботи отримані особисто. Для аргументації окремих положень та як підґрунтя наукової дискусії використано положення праць інших науковців, на які зроблено відповідні посилання.

Характеризуючи аспіранта особисто слід відзначити, що Кашук Денис Анатолійович у процесі підготовки дисертації проявив себе інтелектуальним та сумлінним науковцем, який спроможний з використанням різноманітного методологічного інструментарію виконувати складні дослідження на високому науковому рівні. Принципові зауваження наукового керівника ним було враховано та знайшли вирішення при доопрацюванні дисертації.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації).

Під час виконання дисертаційного дослідження аспірант дотримувався основних засад академічної доброчесності, які закріплено у п. 2.3.3 Кодексу академічної доброчесності Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, а саме: самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного й підсумкового контролю результатів навчання (до осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їх індивідуальних потреб і можливостей); посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використанні методики досліджень і джерела інформації; інші дії, які сприяють забезпеченню довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Відповідність дисертації вимогам, встановленим у Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від «23» березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями) та пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора

філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

Дисертація є самостійною, завершеною науковою роботою, містить власне розуміння автора щодо доцільності вдосконалення цивільного законодавства та відповідні пропозиції. В цілому, висновки проведеного дослідження характеризуються науковою новизною. Кількість і якість висновків дисертанта свідчать про науковий характер дослідження, що відповідає науковому ступеню доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», галузі знань «Право».

Враховуючи наведене, можна стверджувати, що висновки, сформульовані Кашуком Денисом Анатолійовичем у дисертації на тему «Усунення від права на спадкування» можна визнати такими, що мають характер наукової новизни і роблять значний внесок у рівень пізнання і розвитку проблем, які досліджуються.

Основні результати дисертаційного дослідження викладено у 9 публікаціях, а саме: 4 у наукових виданнях України, які є фаховими з юридичних наук; а також у 5 збірниках тез матеріалів науково-практичних конференцій, у тому числі, міжнародних, а також всеукраїнського круглого столу.

Виконання індивідуального плану наукової роботи та індивідуального навчального плану здійснювалось відповідно до поставлених завдань та в повному обсязі, що відображено у відповідних висновках наукового керівника та кафедри при щорічному звітуванні аспіранта для переведення на наступний рік навчання.

Тому, вважаючи на викладене, слід зробити висновок, що представлене Кашуком Денисом Анатолійовичем наукове дослідження «Усунення від права на спадкування» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від «23» березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями), пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а тому, рекомендується до попередньої експертизи дисертації та надання висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

Після цього слово було надано рецензентам дисертаційного дослідження.

Кандидатка юридичних наук, доцентка Сердечна І. Л. зазначила:

тема дисертації «Усунення від права на спадкування» зумовлена необхідністю удосконалення правового регулювання спадкових правовідносин в умовах розвитку суспільних цінностей та правосвідомості. Значна кількість судових спорів щодо усунення від спадкування свідчить про наявність правової невизначеності та прогалин у чинному законодавстві. Наявність складних етичних і правових аспектів при вирішенні питання про недостойність спадкоємця вимагає системного аналізу правозастосовної практики. Також вказана тема набуває особливого значення в контексті гармонізації національного законодавства з європейськими правовими стандартами. Зважаючи на значення інституту спадкування для забезпечення правової визначеності та стабільності майнових відносин, дослідження цього питання є своєчасним і необхідним.

Окремої уваги потребує баланс між захистом волі спадкодавця та справедливістю щодо потенційних спадкоємців, що нерідко входять у колізію. Юридичні механізми усунення від спадкування повинні гарантувати дотримання прав людини, водночас запобігаючи зловживанням. Зміни соціальних умов, зокрема поширення домашнього насильства, невиконання аліментних зобов'язань, ставлять нові виклики перед правозастосуванням у сфері спадкового права. Саме тому комплексне дослідження цієї теми є важливим для теорії та практики права, а також для підвищення рівня правової культури суспільства.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна.

Результати дисертаційного дослідження *Дениса Анатолійовича Кашука* є науково обґрунтованими, адже у роботі комплексно опрацьовано широкий спектр проблем, пов'язаних з особливостями усунення від права на спадкування. Автором правильно та чітко визначено об'єкт, предмет, методи, мету і задачі дослідження.

Визначення мети та завдань дослідження, логічна побудова роботи дали можливість Д.А. Кашуку сформулювати низку положень і висновків, які відзначаються оригінальністю та безперечною науковою новизною. Для досягнення поставленої мети і реалізації завдань роботи дисертант використав широкий спектр методів дослідження.

Текстовий виклад дисертаційної роботи має традиційну структуру і містить необхідні розділи: анотацію, вступ, два розділи результатів власних досліджень, висновки, список використаних джерел і додатки. Виклад матеріалу в дисертаційному дослідженні структурований та взаємопов'язаний між собою. В науковій роботі на підтвердження теоретичних положень використано судову практику, автор висловлює власне бачення деяких питань, що свідчить про наукову спроможність самостійного опрацювання теми.

Отримані результати мають достатньо високий ступінь обґрунтованості. Дисертант використав значну кількість наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, дослідив становлення проблематики, сформулювала самостійні висновки.

Ознайомлення з дисертацією Д.А. Кашука дає змогу говорити про те, що сформульовані в ній наукові висновки та рекомендації мають належну міру обґрунтованості, які вимагаються від досліджень рівня доктора філософії.

Варто зазначити, що дослідження Д.А. Кашука є детальним аналізом проблеми в сфері спадкових правовідносин, зокрема щодо усунення від права на спадкування. Заслужовують на увагу такі пропозиції та висновки автора:

1. Запропоновано авторське визначення поняття «усунення від права на спадкування» як матеріально-правової гарантії забезпечення суб'єктивного права на спадкування фізичних осіб-спадкоємців, що полягає у створенні законодавчо визнаних умов віднесення особи до числа «негідних» спадкоємців у зв'язку з порушенням ними вимог правомірної поведінки, які є умовою спадкування, і які втратили пасивну спадкову правосуб'єктність або які не втрачають статусу спадкоємців, проте, можуть бути усунені від спадкування за позовом зацікавлених осіб.

2. Обґрунтовано є необхідність внесення змін до 3 ст. 1224 ЦК України щодо неможливості спадкування за законом батьками (усиновлювачами) та повнолітніми дітьми (усиновленими), а також іншими особами, які злісно ухилялися від виконання обов'язку щодо утримання спадкодавця.

3. Доречною є пропозиція здобувача щодо визначення додаткової підстави для усунення від права на спадкування, а саме особи, яка примусила спадкодавця до виключення з тексту заповіту інших осіб з-поміж спадкоємців чи зменшення їх долі у спадщині.

4. Автор дослідив та удосконалив поняття «негідний спадкоємець», як учасник спадкових правовідносин, який був усунутий від права на спадкування або втратив на це право, тобто особа, щодо якої застосовано виключення з-поміж осіб спадкоємців.

5. На підтвердження теоретичного матеріалу автор навів приклади судової практики, які додатково аргументують наведені наукові тези.

6. Розроблені пропозиції щодо внесення змін до законодавства, що вказує на високий рівень наукового пошуку.

Повнота викладу положень дисертації в наукових публікаціях, захованих за темою дисертації.

Основні результати дисертаційного дослідження викладено в 9 публікаціях, а саме: 4 у наукових виданнях України, які є фаховими з юридичних наук; а також у 5 збірниках тез матеріалів науково-практичних конференцій, у тому числі міжнародних, а також всеукраїнського круглого столу.

При цьому робота не позбавлена дискусійних положень, які потребують уточнення, зокрема:

1. Потребує додаткового обґрунтування позиція автора щодо необхідності усунути від права на спадкування осіб, які не лише злісно ухилялися від виконання аліментних зобов'язань, з чим ми погоджуємось, але й одноразово, якщо ця обставина встановлена судом. Цікавить позиція автора щодо його розуміння поняття одноразового ухилення від виконання аліментних зобов'язань.

2. Потребує додаткового обґрунтування пропозиція, щодо доцільності створення єдиного реєстру підозрілих шлюбів та посилення повноважень судів щодо анулювання недійсних актів цивільного стану.

3. Положення щодо недійсності шлюбу було б доречно викласти в параграфі 2.3., а не у параграфі 2.4, оскільки недійсність шлюбу є сімейно-правовим інститутом.

Зазначене не знижує високого наукового рівня дисертації. Здобувач проявив самостійність у розробленні складної наукової проблеми, провів теоретичний аналіз і отримав вагомі наукові результати. Опубліковані наукові праці здобувача відображають основні положення дисертаційного дослідження.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження *Дениса Анатолійовича Кащука* на тему «Усунення від права на спадкування», відповідає вимогам, встановленим Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями), пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, є завершеною самостійною науково-дослідною роботою, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують наукове завдання, що має істотне значення для науки цивільного права, а його автор – *Денис Анатолійович Кащук* заслуговує на присудження йому освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Докторка філософії з права, доцентка Ромась М.І. вказала на те, що спадкове право є підгалуззю цивільного права, яка заснована на принципі добра та справедливості (*jus est ars boni et aequi*). З моменту смерті спадкодавця увесь процес спадкування направлений на перехід прав та обов'язків від померлого до осіб, яких він визначив самостійно або відповідно до закону. Серед усіх інших спадкування виконує соціально-забезпечувальну функцію через захист непрацездатних, малолітніх, неповнолітніх членів сім'ї та родичів та справедливого розподілу спадщини. Усунення від спадщини є самостійним проявом принципу справедливості, за яким встановлене законне усунення спадкоємця від права на спадкування не

у зв'язку з волевиявленням спадкодавця, а відповідно до імперативного нормативного регулювання. За власним волевиявленням заповідач може без зазначення причини позбавити права на спадкування будь-яку особу з числа спадкоємців за законом. У цьому разі ця особа не може одержати право на спадкування (ч. 2 ст. 1235 ЦК України).

З огляду на реформування правової системи України та поступову інтеграцію до європейського правового простору, актуалізується потреба в оновленні й удосконаленні національного спадкового законодавства з урахуванням принципів верховенства права, правової визначеності, балансу інтересів і гарантій захисту прав людини.

Усунення від права на спадкування полягає у виключенні з кола спадкоємців осіб, які своєю поведінкою виявили негідність щодо спадкодавця або інших спадкоємців. У роботі було досліджено такі актуальні питання як положення про «негідного спадкоємця» з урахуванням морально-етичних та правових критеріїв, балансу між правом особи на спадкування та необхідністю його обмеження у випадках недостойної поведінки, а також необхідністю захисту прав спадкодавців, зміцнення довіри до правової системи та справедливого розподілу спадкового майна.

Актуальність роботи також полягає у розширенні переліку випадків усунення від спадкування, а також запровадження спеціальних процедур доказування у справах цієї категорії, виявлення суперечностей між нормами цивільного, сімейного та кримінального права. У роботі виявленні прогалин чинного законодавства України щодо усунення від спадкування та запропоновано конкретні шляхи їх подолання.

У дисертації досліджено такі актуальні проблеми як усунення від спадкування осіб, які були засуджені за державну зраду або колабораційну діяльність, фіктивний шлюб у воєнні часи тощо.

Вищезазначене обумовлює актуальність дисертаційного дослідження КАЩУКА Дениса Анатолійовича на тему «Усунення від права на спадкування».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна. Рецензована робота є комплексним теоретико-прикладним дослідженням щодо усунення від права на спадкування.

Обґрунтованість одержаних результатів підтверджена теоретичною та методологічною базою дослідження, аналізом праць вітчизняних вчених, судовою практикою, комплексним аналізом національного законодавства не лише України, але й численних інших держав та окремих територій. Усі наукові положення, висновки і рекомендації, які сформульовані у дисертації, достатньою мірою обґрунтовані та відповідають меті і завданням роботи, що забезпечується адекватністю обраних та ефективно застосованих автором методів дисертаційного дослідження.

Результати дисертаційної роботи спрямовані на внесення пропозицій щодо вдосконалення чинного цивільного законодавства України, врегулювання правових колізій та можуть бути використані під час

підготовки підручників, науково-практичних коментарів Цивільного кодексу України, у практичній діяльності правників, а також під час викладання навчальних дисциплін, таких як: «Цивільне право» та «Теорія та практика спадкового права».

Дисертант показав глибокі теоретичні та практичні знання досліджуваної тематики, вміння самостійно узагальнювати і аналізувати нормативні акти, загальну та спеціальну літературу, судову практику, робити науково обґрунтовані висновки, формулювати визначення правових понять і пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства.

Дисертація є завершеним, актуальним, самостійним та аргументованим дослідженням.. Висновки дисертації містять головні наукові результати, отримані дисертантом особисто, синтезують накопичену у змісті інформацію відповідно до сформульованих у вступі загальної мети і конкретних завдань.

Заслуговують на увагу такі пропозиції та висновки автора:

Логічним є те, що дисертант дослідив природу суб'єктивного права на спадкування, зокрема, те, що воно «виникає у день відкриття спадщини та може здійснюватися в межах строку прийняття спадщини на умовах визначених цивільним законодавством». (с. 65). Це абсолютно точно відображає доктринальні підходи до визначення сутності суб'єктивного цивільного права.

У рецензованій дисертації влучно проаналізовані принципи, які є застосовними до усунення від права на спадкування, зокрема, те, що принципи справедливості та доброї волі лежать в основі багатьох вимог, дотримання яких відрізняє спадкоємця від «негідного» спадкоємця» (с. 67), а також те, що «усунення від права на спадкування пов'язане з бажанням законодавця дотримуватися принципу справедливості і не допускати до успадкування тих, хто, на його думку, цього не вартий» (с. 100).

Варто підтримати твердження здобувача, що «позбавлення негідного спадкоємця права спадкувати після смерті спадкодавця не є наслідком зловживання цивільним правом, оскільки спадкоємець, який є негідним, юридично і фактично не може реалізувати належне йому спадкування через наявність законодавчих заборон реалізації права спадкування» (с. 68).

Заслуговує на увагу пропозиція усунення від права на спадкування як гарантію забезпечення суб'єктивного права на спадкування (с.69) та поділ підстав усунення від права на спадкування на абсолютні та відносні, де абсолютною автор називає втрату пасивної спадкової правосуб'єктності, а відносною – усунення від спадкування за позовом зацікавлених осіб (с. 59, 69).

Підтримуємо позицію дисертанта щодо розширення розуміння порушення принципу свободи заповіту, зокрема, протиправним обмеженням свободи складання заповіту може бути розголошення змісту заповіту, що потягнуло за собою настання негативних наслідків для спадкодавця або інших спадкоємців (с. 190), а також те, що умисне перешкоджання спадкодавцеві скласти заповіт, внести до нього зміни або скасувати заповіт означає особливу форму порушення принципу свободи заповіту та принципу

забезпечення його таємниці (щодо внесення змін або скасування попереднього заповіту) (с. 152).

Позитивно оцінюється зв'язок підстав усунення від права на спадкування у випадку умисного позбавлення життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинення замаху на їхнє життя з наявністю складу злочину, пов'язаного з умисним позбавленням життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинення замаху на їхнє життя; влучно вказано і те, що процесуально-правовою підставою є наявність обвинувального вироку суду у кримінальному провадженні, який набув законної сили і яким особу було визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого ст. 115 КК України (Умисне вбивство) (с. 129, 132).

У контексті російсько-української війни також заслуговує на увагу пропозиція здобувача щодо можливості усунення від спадкування осіб, які були засуджені за державну зраду або колабораційну діяльність (с. 134).

Високо оцінюється категорія «безумовного прощення» як моральної позиції без будь-яких умов» (с. 131), а саме як дії спадкодавця щодо включення спадкоємця до заповіту, знаючи, що ця особа вчинила замах на життя спадкодавця.

На особливу увагу також має заслуговувати така форма протиправної поведінки спадкоємців, як тривале та безпідставне неповідомлення про факт смерті спадкодавця, що на практиці зустрічається у випадках шахрайства для отримання певних соціальних виплат та пільг, які за життя належали спадкоємцю (с. 134). Вважаємо, що подібна підстава може розглядатися як окрема причина усунення від спадкування.

Правильною є думка, що правова конструкція «усунення від права на спадкування» є суміжною категорією з «позбавленням права...» (с. 107).

Справедливою вважаємо пропозицію здобувача доповнити ч. 2 ст. 1224 ЦК України такою підставою до усунення від права на спадкування, сформулювавши її наступним чином: «... або примусила спадкодавця до виключення з тексту заповіту інших осіб з числа спадкоємців чи зменшення її долі у спадщині» (с. 152, 190).

Дисертант також слушно піднімає питання що стосується долі спадщини, яка була передана негідним спадкоємцям до того, як було прийняте рішення про їх усунення від права на спадкування з можливим застосуванням норм, що регулюють повернення безпідставно набутого майна (с. 151-152).

Позитивним є аналіз цивільного законодавства інших держав у частині підстав усунення від спадкування, зокрема інституту негідних спадкоємців у Німеччині (с. 72-75), Франції (с. 75), Іспанії (с. 76), Австрії (с. 76), Чехії та Польщі (с. 79), а також Великій Британії та Сполучених Штатах Америки (с. 80).

Слід позитивно відзначити обґрунтовану автором необхідність законодавчого закріплення визначення поняття «негідний спадкоємець», як учасника спадкових правовідносин, який був усунутий від права на

спадкування або втратив на це право (негідний спадкоємець), тобто особа, щодо якої застосовано виключення з числа осіб спадкоємців.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

При цьому робота не позбавлена дискусійних положень, які потребують уточнення, зокрема:

1. У визначені спадкових правовідносин, яке наводить дисертант, вказано, що це особливий різновид цивільно-правових відносин посмертного правонаступництва у майнових відносинах, та здійснення окремих посттанативних прав спадкодавця» (с. 62). У той же час сам автор пише, що «під терміном «майно» у спадковому праві розуміється сукупність майнових та особистих немайнових прав та обов'язків спадкодавця, що не припиняються з його смертю і переходять до його спадкоємців» (с. 61). З цього випливає, що дисертант особисті немайнові права, які входять до складу спадщини, розглядає лише у вимірі здійснення посттанативних особистих немайнових прав (за Р.О. Стефанчуком), які виникають внаслідок та в момент смерті фізичної особи в інших осіб, які конкретно визначені законом чи встановлені померлим, і, як правило, спрямовані на захист доброго імені померлого (с. 62). Більш детальне пояснення та аналіз посттанативних прав влучніше розкрило б питання не лише складу спадщини, а й інших фундаментальних понять спадкового права у дисертації.

2. Автор називає суб'єктивне право на спадкування «ключовою гарантією правонаступності у цивільному праві, що забезпечує юридичну визначеність» (с. 65, 114, 194). Таке положення видається спірним, адже суб'єктивне право не може бути саме гарантією – для цього потрібна окрема самостійна гарантія, яка і забезпечує суб'єктивне цивільне право. Наприклад, гарантією суб'єктивного права власності є його непорушність, що означає гарантію того, що ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні (ч. 1 ст. 321 ЦК України). Суб'єктивне право на спадкування може бути передумовою для правонаступності у цивільному праві, втім «гарантією, яка забезпечує» суб'єктивне право не може бути, оскільки саме його потребує.

3. Позиція віднесення дисертантом усунення від права на спадкування до числа форм цивільно-правової відповідальності (с. 82, 84) не до кінця обґрунтована доктринально, а саме, що є формою юридичної, зокрема, цивільно-правової відповідальності, і як здобувач дійшов такого висновку. Синонімом до «форми цивільно-правової відповідальності» є «види цивільно-правової відповідальності», якими є договірна та недоговірна (деліктна). Дисертант вказує, що усунення від права на спадкування є деліктною відповідальністю (с. 95), однак в даному випадку може відбуватись підміна понять – форми відповідальності та її підстав.

4. Якщо усунення від права на спадкування є формою цивільно-правової відповідальності, то досить не чітко виявлено її умови виникнення (с. 106). Зокрема, протиправність розглядається через порушення позитивних обов'язків (с. 112), а також через невиконання обов'язку через порушення заборон (с. 106), або порушення особистих немайнових

обов'язків особи або посяганням на особисті немайнові блага (с. 106). Однак питання яким чином дисертант виявив такі протиправні дії саме у цивільному праві (а не кримінальному або сімейному) залишається відкритим. Також автором не було чітко сформовано складів деліктів, про які згадувалось у роботі (с. 106, 111, 196).

5. Дисертант пише, що цивільна відповідальність має майновий характер, тобто включає в себе санкції майнового характеру (с. 91), спрямовані на відновлення порушених прав чи інтересів постраждалої сторони (с. 94) і при цьому одночасно вказує, що усунення від права на спадкування є заходом відповідальності (с. 105, 106), що натякає на немайновий зміст такого заходу відповідальності. Втім далі дисертант пише, що матеріально-правовий (економічний) характер цивільно-правової відповідальності полягає у неможливості приймати участь у перерозподілі майнових благ (спадкової маси), на які особа мала б можливість претендувати за інших обставин» (с. 106), що також не видається переконливим для виокремлення нового заходу відповідальності. Загальноприйнятими заходами відповідальності у цивільному праві є відшкодування збитків, моральної шкоди, стягнення трьох відсотків річних (у деяких видах правовідносин присутні особливі заходи, наприклад, виплата компенсації за порушення авторського права). Виявлення нового заходу цивільно-правової відповідальності потребує більш глибокого обґрунтування.

6. Не до кінця розкритим залишилось питання визначення суб'єктів такої форми, як пише автор, цивільно-правової відповідальності як усунення від права на спадкування, а саме – хто потерпілий та заподіювач шкоди. Автор правильно пише, що при цивільно-правовій відповідальності правопорушник несе відповідальність перед потерпілою особою, а не перед державою (с. 91). Якщо слідувати логіці, що потерпілим є спадкодавець, то така особа є померлою (з припиненою цивільною правоздатністю). У даному випадку виникає питання перед ким несе відповідальність заподіювач шкоди (негідний спадкоємець), яке не було повною мірою розкрито у дисертації.

Висловлені зауваження суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження КАЩУКА Дениса Анатолійовича, а мають дискусійний характер.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження *Дениса Анатолійовича КАЩУКА* на тему «Усунення від права на спадкування», відповідає вимогам, встановленим Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями), пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, є завершеною

самостійною науково-дослідною роботою, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують наукове завдання, що має істотне значення для науки цивільного права, а його автор – *Кащук Денис Анатолійович* заслуговує на присудження йому освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

У обговоренні дисертаційного дослідження взяли участь:

докторка юридичних наук, професорка Кожевнікова В.О., яка зауважила, що дисертація Кащука Дениса Анатолійовича присвячена актуальній темі – «Усунення від права на спадкування».

З метою пропонування пропозицій і рекомендацій щодо внесення змін та доповнень до цивільно-правової доктрини та законодавства, автором було проаналізовано достатню кількість джерел (182), серед яких наукові праці, нормативно-правові акти, судова практика, що дозволило вирішити поставлені у роботі завдання.

Основні результати дисертаційного дослідження викладено у 9 публікаціях, а саме: 4 у наукових виданнях України, які є фаховими з юридичних наук; а також у 5 збірниках тез матеріалів науково-практичних конференцій, у тому числі, міжнародних, а також всеукраїнського круглого столу.

Дисертантом застосовано різноманітні методи наукового аналізу досліджуваних проблем, критично оцінено положення чинного цивільного законодавства.

На думку професорки, заслуговує на увагу висновок, що усунення від права на спадкування, по-перше, беззаперечно виступає як форма цивільно-правової відповідальності, як санкція за невиконання позитивних обов'язків, визначених цивільним, сімейним, кримінальним законодавством України. Зазначена форма відповідальності пов'язана з порушеннями (деліктами у формі протиправних діянь кримінально-правового характеру або невиконанням позитивних сімейно-правових обов'язків), серед яких: обов'язки особистого немайнового характеру, пов'язані з захистом особистого немайнового права на життя та здоров'я особи; обов'язки, які впливають з необхідності забезпечити принцип свободи заповіту спадкодавця; обов'язки аліментного характеру, визначені сімейним правом; та обов'язки, які впливають з відносин між батьками та дітьми, порушення вимог сімейного законодавства у частині правозгідності шлюбу.

Разом з тим Кожевнікова В.О. вважає, що окремі положення роботи є дискусійними, зокрема щодо визнання юридичної відповідальності у формі усунення від права на спадкування різновидом цивільно-правової, зокрема, деліктної відповідальності.

Проте, вказане зауваження не знижує наукове значення і практичну цінність зазначеного дослідження. Висновки зроблені здобувачем у роботі достатньо обґрунтовані, цілий ряд положень та пропозицій сформульовано вперше. Тому, зважаючи на викладене, зроблено висновок, що представлене

наукове дослідження Кашука Дениса Анатолійовича присвячена актуальній темі – «Усунення від права на спадкування», відповідає спеціальності 081 «Право» та може бути рекомендоване до захисту.

Доктор юридичних наук, професор Нагнибіда В.І. зазначив, що у сучасному українському суспільстві інститут спадкування є одним із ключових правових механізмів забезпечення безперервності майнових прав. Однак ситуації, коли особа, формально маючи право на спадкування, виявляється морально або юридично непридатною для цього, зумовлюють необхідність правового регулювання такого явища, як *усунення від спадкування*.

Питання усунення від спадкування набуває особливої актуальності в умовах зростання кількості сімейних конфліктів, насильства в родині, а також зловживання спадковими правами. Правові норми, що регулюють цю сферу, мають не лише захищати волю спадкодавця, а й утверджувати справедливість, моральність і принцип добросовісності у спадкових правовідносинах.

Законодавство України містить підстави та порядок усунення особи від права на спадкування. Проте правозастосовна практика демонструє низку труднощів у доведенні підстав для усунення, особливо у випадках аморальної поведінки спадкоємців. Відсутність чітких критеріїв для судового тлумачення цих норм створює ризик неоднозначного правозастосування та порушення принципів справедливості.

Крім того, в умовах повномасштабної війни в Україні, коли спадкові правовідносини часто виникають у зв'язку із загибеллю військовослужбовців чи цивільних осіб, зростає значення морального аспекту участі спадкоємців у житті спадкодавця. Це додатково актуалізує питання удосконалення правових норм, що регулюють підстави усунення від спадкування.

Таким чином, дослідження інституту усунення від спадкування є важливим як з теоретичної, так і з практичної точки зору, оскільки сприяє зміцненню морально-правових засад спадкового права та вдосконаленню правозастосування в цій сфері.

На думку В.І. Нагнибіди, позитивним є те, що вперше звертається увага на таку форму протиправної поведінки спадкоємців, як тривале та безпідставне неповідомлення про факт смерті спадкодавця, що на практиці зустрічається у випадках шахрайства для отримання певних соціальних виплат та пільг які за життя належали спадкоємцю. Здобувач правильно стверджує, що подібна підстава може розглядатися як окрема причина усунення від спадкування.

На підтримку заслугує думка автора стосовно віднесення до підстав усунення від спадкування, як розголошення змісту заповіту, що потягнуло за собою настання негативних наслідків для спадкодавця або інших спадкоємців.

Разом з тим, зазначив В.І. Нагнибіда, що дисертація не позбавлена певних спірних моментів, зокрема автор неодноразово звертає увагу, що

юридична відповідальність у формі усунення від права на спадкування є різновидом цивільно-правової, зокрема, деліктної відповідальності. Однак, деліктна відповідальність завжди пов'язана із завданням шкоди, а усунення від права на спадкування застосовується, як правило, у випадках відсутності завдання шкоди.

В.І. Нагнибіда прийшов до висновку, що викладені зауваження викликані актуальністю питань, що розкриваються автором, тому суттєво не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Дисертаційна робота Кащука Дениса Анатолійовича на тему «Усунення від права на спадкування» відповідає галузі знань 08 Право спеціальності 081 Право та вимогам підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії.

Доктор юридичних наук, професор Костяшкін І. О. зазначив, що дисертація Кащука Дениса Анатолійовича є актуальною для науки цивільного права, має важливе теоретичне та практичне значення і сприятиме вдосконаленню правового регулювання спадкових правовідносин.

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, висновків та рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства, забезпечується вдалою і продуманою логікою викладення матеріалу, застосуванням дослідницьких методів сучасної теорії наукового пізнання, узагальненням значного масиву використаних джерел (усього 182 найменування).

Зокрема заслуговує на увагу висновок, що для усунення від спадкування мета та мотив вчиненого злочину значення не мають, навіть якщо вони важливі для кримінально-правової кваліфікації кримінального правопорушення.

Важливе також значення для нормотворчої діяльності має висновок автора, що у період війни правозастосовна сфера зіштовхнулася з новими формами фіктивності шлюбу, пов'язаними з бажанням отримати підставу уникнення призову за мобілізацією з боку військовозобов'язаних осіб, виїзду за кордон або отримання громадянства України. Складність у цій категорії справ полягає у необхідності доказування факту відсутності наміру створення сім'ї та набуття прав та обов'язків подружжя.

Здобувач правильно стверджує, що фіктивні шлюби, у зазначених випадках, необхідно розглядати як різновид шахрайських дій, що повинні передбачати відповідальність, у тому числі, і у формі позбавлення права на спадкування. Відповідно, шлюб визнаний недійсним на підставі його фіктивності після смерті одного з подружжя, є перешкодою до визнання право на спадкування частки того з подружжя, хто помер, у майні, яке було набуто ними за час цього шлюбу з боку іншого.

Водночас, на думку Івана Олександровича, дискусійним є те, що автор одночасно розкриває усунення від права на спадкування як форму цивільно-правової відповідальності (с. 82), як санкцію (с. 102), як стягнення (с. 112), як захід відповідальності (с. 106), як спосіб захисту прав (с. 112) та як цивільне

правопорушення (с. 105). Таке злиття різних правових явищ в одне ціле не повністю знайшло свою аргументацію в роботі.

Професор наголосив, що аналіз змісту роботи Кашука Дениса Анатолійовича свідчить про самостійність і цілісність проведеного дослідження, його актуальність, достатньо високий науковий рівень, теоретичне і практичне значення, яке повністю відповідає вимогам підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії спеціальності 081 «Право».

Кандидатка юридичних наук, професорка Черняк О.Ю. звернула увагу на те, що основні наукові положення, висновки і практичні рекомендації, викладені в дисертації, є достатньою мірою обґрунтованими, логічними і послідовними.

На думку вченої, на увагу заслуговує позиція автора, що у контексті російсько-української війни також заслуговує на оцінку можливість усунення від спадкування осіб, які були засуджені за державну зраду або колабораційну діяльність. Здобувач правильно зробив висновок, що ефективна протидія колабораційній діяльності можлива лише за умови усунення (нейтралізації, зниження рівня впливу) її детермінантів. Це дозволяє автору запропонувати нормативно-правове закріплення норми, відповідно до якої, щодо осіб, засуджених за вчинення злочину, передбаченого ст. ст. 111-1 «Колабораційна діяльність» та 111-2 «Пособництво державі-агресору», положення ст. 1224 ЦК України можуть бути застосовані у частині УВПС щодо спадкового майна, яке знаходиться на території України. Зазначена норма може бути Приміткою до статті 1224 ЦК України.

Олена Юріївна наголосила, що заслуговує на підтримку пропозиція здобувача щодо нормативного визначення поняття «негідний спадкоємець», як учасника спадкових правовідносин, який був усунутий від права на спадкування або втратив на це право (негідний спадкоємець), тобто особа, щодо якої застосовано виключення з числа осіб спадкоємців.

Водночас, Олена Юріївна вважає, що зайвим є дослідження питання про поняття спадкового права, спадкування, спадкових правовідносин та винесення їх змістовного наповнення до загальних висновків дисертації.

Професорка Черняк О.Ю. підтримала виступаючих у тому, що дисертація Кашука Дениса Анатолійовича є самостійним, завершеним науковим дослідженням, що повністю відповідає вимогам підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії спеціальності 081 «Право».

Головуюча на засіданні – заступник завідувача кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент Якимчук С. О. зазначила у підсумку, що дисертація Кашука Дениса Анатолійовича відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих

навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від «23» березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями), пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 та може бути рекомендована до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 08 Право спеціальності 081 Право у разовій спеціалізованій вченій раді.

За результатами обговорення дисертаційної роботи Кашука Дениса Анатолійовича на тему «Усунення від права на спадкування» присутні вирішили запропонувати

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження *Кашука Дениса Анатолійовича на тему «Усунення від права на спадкування»*, поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю
081 Право у галузі знань 08 Право

Обґрунтування вибору теми дослідження. УВПС є одним із ключових інструментів захисту моральних і правових засад інституту спадкування. В умовах трансформації правової системи України, спричиненої соціально-політичними викликами, це питання набуває особливої ваги. Цивільне законодавство, зокрема ст. 1224 ЦК України, закріплює підстави, за яких особа втрачає можливість спадкувати, але практика виявляє низку прогалин у правовому регулюванні.

Сучасні реалії життя, зокрема, війна, колабораційна діяльність, фіктивні шлюби та окремі прояви протиправної поведінки спадкоємців, вимагають оновлення підходів до визначення негідних спадкоємців. Недостатньо деталізований перелік підстав усунення не забезпечує повного правового захисту волі спадкодавця та принципу справедливості. Дослідження проблеми усунення від спадкування дозволяє виявити суперечності між нормами цивільного, сімейного та кримінального права.

Особливу увагу потрібно приділити питанням умисного позбавлення життя спадкодавця, злісного ухилення від виконання аліментних зобов'язань та фіктивності сімейних правовідносин. Встановлення належного балансу між правом особи на спадкування та необхідністю його обмеження у випадках недостойної поведінки є викликом для сучасної юридичної науки. Наукове обґрунтування нових підходів сприятиме вдосконаленню законодавства та узгодженості судової практики.

Актуальність теми зумовлена необхідністю захисту прав спадкодавців, зміцнення довіри до правової системи та справедливого розподілу спадкового майна.

Науковий аналіз цієї проблематики сприятиме правовій визначеності та запобіганню недобросовісній поведінці потенційних спадкоємців. Зрештою, дослідження сприятиме вдосконаленню механізмів правозастосування та зміцненню верховенства права. У сукупності, зазначене свідчить про актуальність комплексного правового аналізу питань усунення від спадкування в Україні.

Науково-теоретичною базою дисертації є теоретичні розробки, праці відомих вітчизняних та зарубіжних учених-юристів: В.А. Ватраса, С.Д. Гринько, О. В. Дзери, А.С. Довгерта, Н.М. Єршової, І.В. Жилінкової, О.М. Калітенко, В.О. Кожевникової, В.М. Коссака, В.О. Кошевої, Н.С. Кузнєцової, Л.В. Красицької, Ю.В. Кривенко, М.В. Логінової, В.В. Луця, М.В. Менджул, В.М. Маслова, З.В. Ромовської, В.М. Самойленка, О.І. Сафончик, В.І. Семчика, І.Л. Сердечної, Є.А. Суханова, Р.О. Стефанчука, М.О. Стефанчука, Ю.С. Червоного, Я.М. Шевченко та інших науковців.

Питанням УВПС присвячено праці Ю. О. Заїки, С. Я. Фурси, Є. І. Фурси, О. Є. Кухарєва, Є. О. Мічуріна, С. О. Сліпченка, Є. О. Рябокони, а також інших науковців.

Однак, питання особливостей матеріально-правового регулювання підстав здійснення усунення від права на спадкування, особливостей розгляду та вирішення цивільних справ щодо усунення від права на спадщину на даний час є малодослідженими.

Таким чином, досліджувана тема є актуальною, як з погляду теорії цивільного права, так і з погляду практичного застосування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова на 2017–2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер – 0117U000105), а також на 2024–2030 роки «Актуальні питання правового регулювання здійснення та захисту особистих немайнових і майнових прав суб'єктів приватного права» (державний реєстраційний номер 0124U002539), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2017–2026 роки (державний реєстраційний номер – 0117U000103).

Тему дисертації затверджено вченою радою Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (25 жовтня 2021 року, протокол № 3).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є визначення особливостей усунення від права на спадкування, а також розроблення науково-теоретичних пропозицій для вирішення проблемних питань у сфері правового регулювання відносин щодо усунення від права на спадкування.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішити такі *завдання*:

- визначити поняття та зміст поняття права на спадкування;
- охарактеризувати правову природу УВПС у цивільному праві України та підстави застосування усунення від права на спадкування, як форму цивільно-правової відповідальності
- проаналізувати право на спадкування та усунення від нього у зарубіжних країнах;
- охарактеризувати умисне позбавлення життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинення замаху на їхнє життя як підстави усунення від права на спадкування;
- розкрити умисне перешкоджання спадкодавцеві скласти заповіт, здійснити внесення до нього змін або скасування заповіту як підстави усунення від права на спадкування;
- з'ясувати особливості УВПС у зв'язку з невиконанням сімейно-правових зобов'язань;
- розробити науково-теоретичні пропозиції для вирішення проблемних питань у сфері усунення від права на спадкування.

Об'єктом дисертаційного дослідження є правовідносини, пов'язані з усуненням від права на спадкування.

Предметом дослідження є усунення від права на спадкування.

Методи дослідження. З урахуванням комплексного характеру досліджуваної проблематики УВПС та для виконання поставлених завдань у дисертаційному дослідженні були використані спеціальні та загальнонаукові методи дослідження, а саме: спостереження, практичного моделювання та метод компаративістського аналізу. Використовувалися також традиційні методи: діалектичний, формально-логічний, системно-структурний та історичний методи. Дисертаційне дослідження, а також використані в ньому наукові методи пізнання ґрунтуються на діалектичному сприйнятті правової дійсності.

За допомогою логіко-семантичного методу сформульовано та поглиблено понятійний апарат у сфері усунення від права на спадкування. Історико-правовий метод дозволив проаналізувати розвиток цивільно-правової доктрини в частині, що стосується правового регулювання відносин, пов'язаних із усуненням від права на спадкування як форми цивільної відповідальності (підрозділ 1.2).

Метод правового моделювання дав можливість запропонувати нові конструкції статей спадкового законодавства України, що регулюють правові відносини, пов'язані з УВПС (підрозділи 2.2, 2.3, 2.4, 2.5). Діалектичний метод пізнання було використано для визначення взаємозв'язків між особистими немайновими правами та майновими правами учасників спадкових правовідносин, пов'язаними із усуненням від права на спадкування (підрозділи 1.1, 2.3, 2.4).

Методи тлумачення законодавства та аналізу широко використано у другому та третьому розділах дисертації. Вибір та подальше використання

зазначених методів має комбінований характер, залежно від вирішення конкретних завдань дослідження.

Нормативно-правовою основою роботи стали положення Конституції України, СК України, ЦК України та інших нормативно-правових актів України. Окремі аспекти проблематики УВПС відображені в узагальнюючих положеннях судової практики. Мова йде про Постанову Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 року № 7 «Про судову практику у справах про спадкування» або постанови в окремих справах, таких, як Постанова Верховного Суду від 04 квітня 2018 року у справі № 233/6868/15-ц (№ 61-5921св18) (Усунення від права на спадкування).

Емпіричну базу дисертаційного дослідження складають узагальнення практики застосування чинного законодавства України, матеріали та публікації у вітчизняних та зарубіжних періодичних виданнях щодо цивільних правовідносин, пов'язаних із усуненням від права на спадкування.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим в Україні комплексним дослідженням сучасних актуальних питань усунення від права на спадкування. За результатами дослідження сформульовано та обґрунтовано низку наукових положень, що виносяться на захист, зокрема:

вперше:

- запропоновано визначення поняття усунення від права на спадкування як матеріально-правової гарантії забезпечення суб'єктивного права на спадкування фізичних осіб-спадкоємців, що полягає у створенні законодавчо визнаних умов віднесення особи до числа «негідних» спадкоємців у зв'язку з порушенням ними вимог правомірної поведінки, які є умовою спадкування, і які втратили пасивну спадкову правосуб'єктність (абсолютні підстави усунення від права на спадкування) або які не втрачають статусу спадкоємців, проте, можуть бути усунені від спадкування за позовом зацікавлених осіб (відносні підстави усунення від права на спадкування);

- запропоновано доктринальне тлумачення УВПС як форми цивільно-правової відповідальності, якій властиві всі ознаки недоговорної, зокрема, деліктної, відповідальності. Зазначене дозволило виділити характерні ознаки такої відповідальності та сформулювати висновок, що усунення від права на спадкування виступає як форма відповідальності за невиконання обов'язків, визначених законодавством України, серед яких: обов'язки особистого немайнового характеру, пов'язані з захистом особистого немайнового права на життя та здоров'я особи; обов'язки, які впливають з необхідності забезпечити принцип свободи заповіту спадкодавця; обов'язки аліментного характеру, визначені сімейним правом; обов'язки, які впливають з відносин між батьками та дітьми, порушення вимог сімейного законодавства у частині правозгідності шлюбу;

- запропоновано тлумачення підстави УВПС у випадку умисного позбавлення життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинення замаху на їхнє життя, позбавлення права на спадщину негідних спадкоємців, матеріально-правовою підставою якого є наявність складу

злочину, пов'язаного з умисним позбавленням життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинення замаху на їхнє життя; процесуально-правовою підставою є наявність обвинувального вироку суду у кримінальному провадженні, який набув законної сили і яким особу було визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого ст. 115 КК України (Умисне вбивство). Підкреслено, що для усунення від спадкування мета та мотив вчиненого злочину значення не мають, навіть якщо вони важливі для кримінально-правової кваліфікації кримінального правопорушення. Зазначене дозволило сформулювати уточнення до змісту положень ч.1 ст.1224 ЦК України;

- запропоновано нормативно-правове закріплення норми відповідно до якої щодо осіб, засуджених за вчинення злочину, передбаченого ст. ст. 111-1 «Колабораційна діяльність» та 111-2 «Пособництво державі-агресору», положення ст. 1224 ЦК України можуть бути застосовані у частині УВПС щодо спадкового майна, яке знаходиться на території України. Зазначена норма може бути Приміткою до статті 1224 ЦК України.

удосконалено:

- доктринальне тлумачення поняття «суб'єктивне право на спадкування у спадкових правовідносинах», яке виступає як ключова гарантія правонаступності у цивільному праві, що забезпечує юридичну визначеність у питаннях розподілу спадщини між спадкодавцями з врахуванням волі спадкодавця та дотриманням вимог правомірності поведінки учасників спадкових правовідносин з одночасним унормування випадків усунення з певних причин від права на спадкування «негідних» спадкоємців, яке виникає у день відкриття спадщини та може здійснюватися в межах строку прийняття спадщини на умовах визначених цивільним законодавством;

- доцільність нормативного визначення поняття «негідний спадкоємець», як учасника спадкових правовідносин, який був усунутий від права на спадкування або втратив на це право (негідний спадкоємець), тобто особа, щодо якої застосовано виключення з числа осіб спадкоємців;

- положення щодо усунення від спадкування визначеної у ч. 2 ст. 1224 ЦК України, що передбачає особливу форму порушення принципу свободи заповіту та принципу забезпечення його таємниці (щодо внесення змін або скасування попереднього заповіту). Фактично, у цій статті закріплено наступні самостійні форми протиправного обмеження свободи складання заповіту: перешкоджання спадкодавцеві скласти заповіт; перешкоджання спадкодавцеві внести до нього зміни та перешкоджання спадкодавцеві скасувати попередній заповіт. Зазначене дало можливість запропонувати доповнення зазначеного переліку такою формою, як розголошення змісту заповіту, що потягнуло за собою настання негативних наслідків для спадкодавця або інших спадкоємців.

дістали подальшого розвитку:

- наукове тлумачення поняття «спадкування», як процес здійснення універсального наступництва, тобто, переходу прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців),

який супроводжується правозастосувальною діяльністю суду та органів нотаріату, спрямованою на встановлення неухильного дотримання спадкоємцями всіх умов здійснення спадкування. Зазначене дало можливість зробити висновок, що спадкування передбачає серед іншого накладання вимог правомірності поведінки учасників спадкових правовідносин як умови отримати у майбутньому можливість виступати в якості спадкоємця. Паралельно з вимогами здійснення спадкування цей процес передбачає і унормування випадків усунення з певних причин від права на спадкування «негідних» спадкоємців.

- підходи до класифікації підстав усунення від права на спадкування: усунення осіб, які умисно позбавили життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинили замах на життя спадкоємців (це не стосується осіб, які вчинили такий замах, але спадкодавець, знаючи про це, все ж призначив їх своїми спадкоємцями за заповітом); усунення осіб, які умисно перешкоджали спадкодавцеві скласти заповіт, внести до нього зміни або скасувати заповіт і цим сприяли виникненню права на спадкування у них самих чи в інших осіб або сприяли збільшенню їхньої частки у спадщині; усунення осіб, які вчинили правопорушення, що відносяться до сфери сімейно-правових зобов'язань (зокрема, неналежне здійснення батьками своїх прав, що спричинило позбавлення їх батьківських прав; ухилення певних осіб від виконання свого обов'язку щодо утримання спадкодавця; недійсність шлюбу; ухилення певних осіб від надання допомоги спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані); усунення осіб, які за рішенням суду можуть бути усунені від права на спадкування за законом, якщо буде встановлено, що вони ухилялися від надання допомоги спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані;

- напрями застосування порівняльно-правових підходів у частині підстав усунення від спадкування з врахуванням практики цивільного законодавства інших держав. Наголошено, що у частині підстав усунення від спадкування найбільш вдалим є рішення законодавця ряду держав щодо встановлення фактичних складів, що є підставою для позбавлення негідного спадкоємця права успадковувати.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення, висновки і пропозиції проведеного дослідження, викладені автором, можуть бути використані в:

– *науково-дослідній сфері* як підґрунтя для подальших загальнотеоретичних наукових досліджень проблем усунення від права на спадкування;

– *нормотворчому процесі* для вдосконалення законодавства у сфері правового регулювання спадкових відносин;

– *правозастосовній діяльності судових органів* для вирішення спадкових спорів;

– *освітньому процесі* під час викладання навчальних дисциплін «Цивільне право», «Теорія і практика спадкового права».

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним дослідженням автора. Висновки, пропозиції та рекомендації, в тому числі й ті, що характеризують наукову новизну, одержані автором особисто.

Апробація результатів дослідження. Дисертація виконана й обговорена на кафедрі приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова. Окремі висновки та узагальнення дослідження висвітлювалися дисертантом на таких наукових заходах: *XV міжнародній науково-практичній конференції «Закарпатські правові читання. Право як інструмент стійкості та розвитку в умовах сучасних цивілізаційних викликів»* (м. Ужгород, 27 квітня 2023 року); *науково-практичному круглому столі «Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення: збірник тез Науково-практичного круглого столу, присвяченого 75-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини»* (м. Хмельницький, 8 грудня 2023 року); *всеукраїнській науковій конференції «Гармонізація законодавства України з правом Європейського союзу»* (Хмельницький, 17 квітня 2023 року); *міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми здійснення та захисту прав та інтересів дітей у приватних правовідносинах в умовах воєнного стану»* (м. Хмельницький, 11 квітня 2024 року); *всеукраїнській науковій конференції «Гармонізація законодавства України з правом Європейського союзу»* (Хмельницький, 17 квітня 2024 року).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації знайшли своє відображення у 9 публікаціях, а саме: 4 у наукових виданнях України, які є фаховими з юридичних наук; а також у 5 збірниках тез матеріалів науково-практичних конференцій, у тому числі, міжнародних, а також всеукраїнського круглого столу.

Структура та обсяг роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, які охоплюють дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертаційного дослідження становить 221 сторінка, із них 201 сторінка основного тексту. Список використаних джерел складає 182 найменувань. Додатки викладено на 2 сторінках.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кашук Д.А. Усунення від права на спадкування за законодавством Європейських держав. *Актуальні проблеми держави і права*. зб. наук. пр. / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса : Гельветика, 2023. Вип. 100. С. 53-61. URL: http://apdp.in.ua/v100/100_2023.pdf DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v100.2023>.

2. Кашук Д.А. Умисне позбавили життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинення замаху на їхнє життя, як підстава усунення від права на спадкування. *Юридичний науковий електронний*

журнал. 2023. № 12. С. 102-105. URL: http://www.lsej.org.ua/12_2023/21.pdf
DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/21>

3. Кашук Д.А. Удосконалення нормативно-правового регулювання підстав та порядку застосування усунення від права на спадкування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 10. С. 101-105. URL: http://www.lsej.org.ua/10_2024/25.pdf DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-10/23>

4. Кашук Д.А. Усунення від права на спадкування, як форми цивільно-правової відповідальності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Випуск 85. С. 282-288. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/315109/306005> DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.1.41>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Кашук Д.А. Усунення від права на спадкування за законодавством країн ЄС. *Закарпатські правові читання. Право як інструмент стійкості та розвитку в умовах сучасних цивілізаційних викликів: Матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 27 квітня 2023 року. Частина I. Львів-Торунь* : Liha-Pres, 2023. С. 258-262.

6. Кашук Д.А. Правові засади усунення від права на спадкування у Австрії. *Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення: збірник тез Науково-практичного круглого столу, присвяченого 75-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 8 грудня 2023 року)*. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С.52-53.

7. Кашук Д.А. Усунення від права на спадкування за законодавством Німеччини. *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу* : зб. тез доповідей IV Всеукраїнської наукової конференції, 17 квітня 2023 р. (м. Хмельницький). Хмельницький : ХНУ, 2023. С. 94-98.

8. Кашук Д.А. Усунення від права на спадкування у зв'язку з невиконанням сімейно-правових зобов'язань. *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу* : зб. тез доповідей V Всеукраїнської наукової конференції, 17 квітня 2024 р. (м. Хмельницький). Хмельницький : ХНУ, 2024. С. 66-70.

9. Кашук Д.А. Недійсність шлюбу як підстава усунення від права на спадкування. *Актуальні проблеми здійснення та захисту прав та інтересів дітей у приватних правовідносинах в умовах воєнного стану: зб. наук. пр. / за ред. С. Д. Гринько*. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. С. 51-54.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана грамотною українською мовою, стиль викладення матеріалу відповідає прийнятому в науковій літературі.

Відповідність дисертації науковій спеціальності. Дисертаційна робота Кашука Дениса Анатолійовича на тему «Усунення від права на спадкування» відповідає галузі знань 08 Право спеціальності 081 Право.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Дисертаційне дослідження містить посилання на згадані автором у тексті джерела інформації при використанні ідей, розробок, тверджень, дотримано положення законодавства про авторські права, надано повну та достовірну інформацію про результати наукової діяльності, а також використані методи дослідження. Вказане дозволяє зробити висновок про дотримання дисертантом вимог академічної доброчесності.

Рекомендація дисертації до захисту. Дисертаційна робота Кашука Дениса Анатолійовича є першим в Україні комплексним дослідженням сучасних актуальних питань усунення від права на спадкування. Водночас дисертації притаманні окремі спірні моменти. Щодо неї може бути висловлено окремі недоліки, які, однак, не впливають на якість розкриття теми роботи та загальну позитивну оцінку.

Дисертація Кашука Дениса Анатолійовича на тему «Усунення від права на спадкування» відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від «23» березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями), пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, та може бути рекомендована до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 Право.

УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження Кашука Дениса Анатолійовича на тему «Усунення від права на спадкування», поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право у галузі знань 08 Право.

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Кашука Дениса Анатолійовича на тему «Усунення від права на спадкування» відповідає спеціальності 081 Право та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями), пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора

філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

3. Рекомендувати дисертацію Кашука Дениса Анатолійовича на тему «Усунення від права на спадкування» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 Право.

Професорсько-викладацький склад кафедри приватного права, кафедри міжнародного та європейського права, запрошені науково-педагогічні працівники з правом голосу, проголосували одноголосно:

«за» – 19; «проти» – немає; «утримались» – немає.

Головуюча на засіданні:

кандидат юридичних наук, доцент,
заступник завідувача кафедри приватного права
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

Світлана ЯКИМЧУК

Відділ кадрів
ЗАСВІДЧУЮ:
Підп. ВК ХУУП
імені Леоніда Юзькова